

TÜRK VE RUMLARIN YARIMADA'DA BİRLİKTE YAŞADIKLARI DÖNEMİN KÜLTÜREL İZLERİ: GERMİYAN KÖYÜNDEN ÖRNEKLER

*Engin ÖNEN**

Öz

Özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısından 20.yüzyılın başlarına kadar Çeşme ve çevresinde nüfusun çoğunluğunu Rumlar oluşturmaya başlamakla kalmamış, üretim ve ticaretle de ağırlıkları artmıştır. Yerleşim yerleri bakımından kasaba ve köyler adeta Türk ve Rum yerleşimleri olarak şekillenmiştir.

Germiyan köyü, bölgedeki ender Türk yerleşimlerinden biri olmakla birlikte Çeşme, Alaçatı ve Reisdere gibi Rumların ağırlıkta olduğu beldelerle sürekli etkileşim içinde olmuştur. Bu dönemde, Rumlarla Türkler çeşitli açılardan komşuluk ilişkileri sürdürmüşlerdir. Tarla komşulukları, bağcılık ve hayvancılıktan kaynaklanan ticari ve sosyal ilişkiler aynı zamanda kültürel etkileşime de yol açmıştır. Türklerin bir kısmının Rumca, Rumların bir kısmının da Türkçe bilmesi bunun en önemli göstergelerinden biridir.

Rum ve Türkler arasındaki komşuluk ilişkisinin neden olduğu kültürel etkileşimin bir kısmı gündelik dilde kullanılan kelimelere yansırken, bir kısmını yemek türlerinde görmek mümkündür. Rumların bölgeyi terk etmesi ile birlikte, Rumlara ait arazilerin bir kısmı yerli Türklere satılmış, bir kısmı da Mübadele ile Balkanlardan gelenlere dağıtılmıştır. Bugün arazi isimlerinde bunu görebilmekteyiz.

Bu makalede, söz konusu dönemin Germiyan köyündeki kültürel izleri, gündelik dilde kullanılan veya hatırlanan kelimeler, arazi ve eşya adları gibi alanlardaki yansımaları ele alınacaktır. Böylece yüz yıl öncesine kadar bölgede yaşananların toplumsal hafızada halen varlığını sürdüren kültürel izleri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Kültürel etkileşim, Kültürel miras, Toplumsal hafıza

*Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü,
enginonen@mynet.com
Makale Gönderim Tarihi: 15.11.2016, Kabul Tarihi: 15.12.2016

Cultural Remnants of the Period of Turkish-Greek Co-Habitation in the Peninsula: The Germiyan Example

Abstract

Particularly during the period from the second half of the 19th century to the early 20th century, not only had the Greeks started to become the majority in Çeşme and the surrounding area, their importance in production and trade had also increased. Towns and villages transformed into separate Turkish and Greek settlements.

One of the rare Turkish settlements in the region, Germiyan village was in constant interaction with Greek-majority settlements such as Çeşme, Alaçatı and Reisdere. During this period, Greeks and Turks continued neighbour relations in various ways. Commercial and social interactions caused by having adjacent farms as well as through vine cultivation and animal husbandry also led to cultural interactions. The fact that some Turks knew Greek and some Greeks knew Turkish is one of the biggest indicators of this phenomenon.

Some of the cultural interactions caused by neighbour relations between Greeks and Turks left an impression on the words used in daily language, while some can be seen in local cuisine. As Greeks left the region, some of their lands were sold to local Turks and some were distributed among those who came from Balkan countries during the population exchange. Today, we can observe this phenomenon through place names.

The aim of this article is to review the cultural effects of the century-old experiences on social memory through an examination of the reflections of the said period on Germiyan village via factors such as words that are remembered or still used in daily language as well as place and tool names.

Keywords: Cultural interactions, Cultural heritage, Social memory

GİRİŞ

Batı Anadolu'nun büyük bölümünde olduğu gibi Çeşme ve çevresinin bugünkü sosyal ve demografik yapısının şekillenmesinde savaşlar ve göçler etkili olmuştur. 1922 yılından önceki tarihlerde, uzun yıllar boyunca, bölgede Türkler ve Yunanların değişen oranlarda varlık gösterdiği bilinmektedir. 17.yüzyıldan itibaren Çeşme ve yöresine yerleşmeye başlayan Rum nüfusun özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısından başlayarak bölgede büyük ağırlık kazandığı anlaşılmaktadır.

Çeşme ve çevresinde 19.yüzyılda Rum nüfusun büyük ağırlık kazanması hakkında çeşitli faktörlerin etkili olduğu ileri sürülmektedir. Bölgedeki

Türk/Müslüman ve Rum nüfusu dengesini değiştiren olay, özellikle adalardan Çeşme bölgesine yönelen kitlesel göçlerdir. 1914-18 tarihlerinde Çeşme kaymakamlığı görevini yürüten Hilmi Uran, hatıralarını kaleme aldığı kitabında bu durumu şöyle açıklamaktadır: "...vaktiyle Çeşme'de arazi büyük parçalar halinde idare edilir ve oralarda kara sapanla hububat ziraati yapılmış... İnsan elinin azlığından ve himmetsizliklerinden bu çiftlikler sahiplerine pek az fayda sağlanmış. Fakat Çeşme bu durumda iken adalar, nüfus fazlalığından mustarip bulunuyormuş, oralarda nüfus taşacak yer aramakta imiş. İşte adalardan bazı çalışan ve becerikli Rumlar ihtiyaç sevkiyle Çeşme'deki çiftlik sahiplerine müracaat ederek, kendilerine ayrılacak küçük arazi parçaları üzerinde bağ tesisine izin almışlar ve uzunca bir müddet faydalanacakları bu bağları bu müddetin hitamında bağ olarak aynen çiftlik sahiplerine bırakmayı taahhüt etmişler.

İlkin birkaç açıkgözün teşebbüsü ile açılan bu çığır, kısa zamanda taammüm etmiş ve her tarafta yer yer bağlar tesis edilmeye, halk çoğalmaya ve pek tabii olarak, adalardan getirilen Rum aileleri için evler yapılmaya ve köyler kurulmaya başlanmış.

Bu uzun vadeli kiralama usulü ile az zamanda Çeşme'nin zirai karakteri değişmiş ve Çeşme bir bağ bölgesi olarak mamur ve mahsuldar hale gelmiş ve bu hal yerlilere de görenek olarak bağlar taammüm etmiş" (Uran, 1959: s.67-68)

Tuncer Baykara nüfus dengesinde meydana gelen dönüşümde salgın hastalıkların rolüne dikkat çekmektedir. Onun iddiasına göre, salgın hastalıklara bağlı ölümler nüfusun azalmasına ve bölgede ciddi düzeyde işgücü açığının çıkmasına yol açmıştır. 18.yüzyılın sonlarında devam eden nüfus azalışı Rum işçiler için önemli bir imkan oluşturmuş ve Çeşme'ye gelenlerin sayısı giderek artmıştır. Nüfus dengesi değişmiş ve bu sayede Çeşme yeniden canlı bir hayata kavuşmuştur. (Baykara, 1995:13)

Çeşme bölgesinde Rum nüfusun artışında diğer bir faktör olarak 1881 depremini hatırlatanlar da bulunmaktadır. Oldukça şiddetli olan bu deprem başta Sakız Adası olmak üzere bölgede büyük tahribat yaratmış. Sakız Adasında evsiz kalan ve yoksullaşan nüfusun bir kısmının bu deprem sonrası Çeşme'ye yöneldiği de iddialar arasındadır. (Atilla, tarihsiz:8 ve Beyru, 1995)

Bildiri konumuz açısından Rum ve Türklerin bölgede birlikte yaşadığı dönemin sonlarındaki nüfus dağılımı konusunda bazı verilere göz atmak, dönemi anlamak açısından yararlı olabilir. Örneğin 1901-2 Salnamesinde Çeşmedeki toplam nüfusun 38.907 olduğu anlaşılmaktadır. Bu nüfusun içindeki 4276 kişinin Müslüman, 34419 kişinin Hristiyan, 158 kişinin Yahudi ve 54 kişinin

kayıtlara yabancı olarak geçtiği görülmektedir (Ülker, 19959). 1914-1918 tarihlerinde Çeşme Kaymakamı olan Hilmi Uran, “Hatıralarım” adlı kitabında, görev yaptığı dönemdeki Çeşme’deki nüfus dağılımını şöyle tarif etmektedir: “İlçenin 45 bin nüfusundan 40 bini Rumdu ve Türkler kasabada olduğu gibi, bütün ilçede de azınlıkta idi” (Uran, 1959: s.66). Yine Uran’ın hatırlattığı gibi söz konusu dönemde, Rumlar ilçede çok büyük ağırlığa sahip olduğu gibi, Alaçatı, Agrilya, Çiftlik, Reisdere ve Köste (Dalyan) gibi büyük ve kıyı köylerinde Türklerden ayrı olarak yaşıyorlardı. Türkler ise daha iç bölgelerdeki bazı köylerde yaşamlarını sürdürüyorlardı. Yani yerleşim yerleri; özellikle köyler, Rum ve Türk yerleşim yeri olarak tarif edilebiliyordu.

Germiyan köyü bu nüfus kompozisyonu içinde Çeşme’nin az sayıdaki Türk köyünden biriydi. Söz konusu dönemde Germiyan köyünün sürekli ilişkide bulunduğu komşu yerleşim yerleri Reisdere, İldırı ve Alaçatı ise Rum yerleşim yerleri idi. Tabii ki Germiyan köyünün sürekli resmi ve ticari ilişki içinde olduğu ilçe (Çeşme) merkezinde de Rumlar ağırlıktaydı. Hatta dönemin kaymakamı Uran, Çeşme’de işe başladığı günlerde, kendini adeta yabancı bir yere gelmiş gibi hissettiğini söylüyor. İlçenin sosyal ve ticari hayatını ise şöyle tarif ediyor: “Servet Rumlarda, mal ve mülk Rumlarda, ticaret ve sanat Rumlarda idi... Türkler hep Rumca biliyorlar ve Rumlarla Rumca konuşuyorlardı.” (Uran, 1959: 66)

Germiyan köyünde yaşayanlar söz konusu dönemde Çeşme, Alaçatı ve Reisdere gibi Rumların ağırlıkta olduğu beldelerle sürekli etkileşim içinde olmuştur. Bu dönemde, Rumlarla Türkler çeşitli açılardan komşuluk ilişkileri sürdürmüşlerdir. Tarla komşulukları, bağcılık ve hayvancılıktan kaynaklanan ticari ve sosyal ilişkiler aynı zamanda kültürel etkileşime de yol açmıştır. Türklerin bir kısmının Rumca, Rumların bir kısmının da Türkçe bilmesi bunun en önemli göstergelerinden biridir.

Rum ve Türkler arasındaki komşuluk ilişkisinin neden olduğu kültürel etkileşimin bir kısmı gündelik dilde kullanılan kelimelere yansırken, bir kısmını yemek türlerinde görmek mümkündür. Rumların bölgeyi terk etmesi ile birlikte, Rumlara ait arazilerin bir kısmı yerli Türklere satılmış, bir kısmı da Mübadele ile Balkanlardan gelenlere dağıtılmıştır.

Bu makalede, söz konusu dönemin Germiyan köyündeki kültürel izleri, gündelik dilde kullanılan veya hatırlanan kelimeler, arazi ve eşya adları gibi alanlardaki yansımaları ele alınacaktır. Böylece yüz yıl öncesine kadar bölgede yaşananların, giderek azalmakla birlikte, toplumsal hafızada halen varlığını sürdüren kültürel etkileri değerlendirilmeye çalışılacaktır.

RUMLARLA BİRLİKTE YAŞANAN DÖNEME İLİŞKİN KÜLTÜREL İZLER

İnsanın kültürel bir varlık olarak tarif edilmesi, onun önemli ölçüde kültürü yaratan ve kültürle şekillenen bir varlık olmasının sonucudur. Burada kültür kavramının iki önemli özelliğini hatırlatmak gerekir. Birincisi zamana ve mekana göre şekillenmesi ve değişmesidir. Yani kültür kuşaktan kuşağa aynen aktarılamaz ve bir coğrafyadan başkasına farklılıklar gösterir. Kültürler hem tarihsel olarak hem de diğer kültürlerle ilişkileri içinde bu değişimi ve yeniden üretimi gerçekleştirirler. Dolayısıyla kültürün hatırlatmak istediğimiz ikinci özelliği, zaman ve mekan boyutunda değişken ve geçirgen olmasıdır. Yani kültürler ve insan toplulukları geçmişten taşıdıklarının yanı sıra zamandaş diğer kültürlerden de etkilenirler ve beslenirler. Bu nedenle kültürel etkileşim, kültürlerin dönüşümünün ve yeniden üretiminin önemli bir kaynağıdır.

Kültürün kuşatan kuşağa aktarılmasında çeşitli kurumlar (okul, aile, medya, din vb.) görev üstlenirler. Ayrıca insanlar/toplumlar kültür yaratan bir varlık olarak, adeta gelecek kuşaklar için iz bırakırlar. Bu izler maddi ve manevi özellikler taşıyabilir. Dil, gelenekler, öyküler, şarkılar vb. gibi maddi olmayan kültür unsurları olabildiği gibi binalar, heykeller, köprüler, kutsal mekanlar gibi maddi nitelikte olanlar da olabilir. Dolayısıyla toplumsal hafıza anlamında, bizlerin geçmişle kuracağımız diyalog genellikle bu izler üzerinden gerçekleşir.

Her toplum ve kültür geçmiş ile şu veya bu düzeyde bir diyalog kurmak zorundadır. Geçmiş hatırlama ya da geçmişle diyalog kurma, hem çeşitli değer yargıları ve ideolojilerin süzgecinden geçerek gerçekleşmesi nedeniyle bazı yorumları içerdiği için tam olarak geçmiş yansıtmaz hem de zamanla bazı kayıplara uğrar. Yani bazı izler silinip gidebilir. Bu nedenle kaybolma riski olan bazı kültürel izlerin kayıt altına alınması önem taşımaktadır.

Araştırmanın Yöntemi

Biz bu çalışmada, yüz yıl öncesine kadar uzanan bölgedeki sosyal hayatın ve kültürel etkileşimin izlerinin en azından bir kısmını kayıt altına alma ve yorumlama çabası içinde olacağız. Germiyan köyünü tercih etmemizdeki neden, bu köyün eski bir Türk köyü olması ve buna karşılık söz konusu dönemde Rumlarla görece olarak yoğun ilişkiler içinde bulunmasıdır. O dönemde köylülerin Çeşme ile idari ve ticari ilişkileri ve özellikle Reisdere köyünde yaşayan Rumlarla arazi/tarla komşulukları, ister istemez bir kültürel etkileşime yol açmıştır. Dolayısıyla araştırmanın amacı bakımından Germiyan köyünün temsil edici özelliğe sahip olduğu varsayılmıştır.

Giderek unutulmaya yüz tutan, bu dönemin kültürel izlerini, arazi isimleri başta olmak üzere, mutfak, gündelik dil, bazı eşyaların varlığı ve isimlerinden hareketle ele almaya çalışacağız.

Türklerle Rumların bölgede birlikte yaşadıkları döneme ilişkin elimizde yeterli resmi kayıt bulunmamaktadır. Son dönemlerde bu konuda yazılan sınırlı sayıdaki makale ve kitapta ise yeterli ayrıntıya rastlamamaktayız. Elimizdeki en güvenilir kaynaklardan biri 1914-18 yılları arasında Çeşme'de kaymakamlık yapmış olan Hilmi Uran'ın "Hatıralarım" adlı kitabıdır. Diğer resmi veriler ise genellikle Osmanlı arşivlerinden bize ulaşan sayısal bazı bilgilerdir.

Dolayısıyla söz konusu dönem hakkında sahip olduğumuz bilgilerin çoğu, daha ziyade bölgedeki yaşlıların anıları ve bu anıları büyüklerinden dinleyen bölge insanlarının hafızalarında kalanlardan oluşmaktadır. Bunları kayıt altına almak bir nevi sözlü tarih çalışmasını gerektirmektedir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu anı ve öykülerin bir kısmını büyüklerinden dinlemiş bir kişi olmamıza rağmen, yine de dönemi yaşayan birinci kuşaktan ve bu konulara meraklı ikinci kuşaktan dinleyip not ettiklerimiz bu çalışmanın önemli veri kaynakları arasındadır. Örneğin o dönemi yaşamış olan dedem Hüseyin Önen'den çocukken dinlediklerim zihnimde yeterince canlılığını korumasa da, amcam (Tevfik Önen), halam (Hayriye Çırak) ve babamdan (Ali Önen) dinlediklerimle birçok olayı anlama ve yorumlama şansım oldu. Yine yıllar önce 101 yaşında ölen Sıdika Kaya'nın anıları bir hayli zengindi ve onların bazılarını not ettiğimiz gibi bu olaylara meraklı olan oğulları Cemalettin ve Doğan Kaya'dan da kaynak kişi olarak yararlandık.

Yine burada konu edilen mutfak ve yemek ile kıyafet ve eşyalar konusunda bilgilerimizi teyit etmek ve zenginleştirmek için Sevgi Kaya, Leyla Kaya ve Ayşe Kabasakal gibi Germiyanlı yaşlı kadınlarla görüşme ve sohbetler yaptık.

Kaynak kişiler önemli olmakla birlikte, bu çalışmada esas olarak tek tek kişilerin anlattıklarından öte adeta kolektif bellekte yer etmiş çok sayıda olay, kahvede ve evlerde yapılan sohbetlere konu olanlar da bu çalışmanın kaynakları arasındadır. Bu çalışma tam anlamıyla bir tarih araştırması olmayıp, esasında yerel tarihsel olayları da içeren bir kültür çalışmasıdır. Dolayısıyla geçmişte yaşananlar kadar, günümüze ulaşanlar ve bunların çağrışımları da önem taşımaktadır.

Öte yandan dile yansıyan kelimeler ve mutfağa yansıyan yemek türlerini kayıt ederken de yine yaşlılar ile bu konulara meraklı kişilerle görüşmeler yapılmıştır. Burada yer verilen arazi isimleri de tapu dairesinden değil, köylülerin

kullandıklarından hareketle derlenmiştir. Çünkü dönemin izlerini yansıtan bazı arazi isimleri halen tapularda da kullanılmakla birlikte bazıları sadece yerel halk tarafından kullanılmaktadır.

1- Tarla, Arazi ve Bazı Mekan İsimlerine Yansıyan Kültürel İzler

Türklerle Rumların birlikte yaşadıkları dönemin en belirgin izlerinden biri arazi isimleridir. Gündelik dildeki bazı Rumca kelimeler bugün önemli ölçüde unutulmakla birlikte, arazi isimleri halen kullanılmakta ve hatta bazıları resmi tapu kayıtlarında da korunmaktadır. Bugün Germiyan sınırları içerisinde bulunan arazilerde adı Türkçe olduğu halde daha önce Rumlara ait olduğunu ifade eden çok sayıda arazi bulunmaktadır. Arazi isimleri arasında bu nitelikte olanların yaygınlığı, yüz yıl öncesinde bu bölgede çok sayıda Rum'un mülkiyetinin bulunduğunu göstermektedir.

Bugün Germiyanlıların sahip olduğu bazı tarlalar ve tarlaların içinde bulunduğu arazi isimlerinin çoğu, bir Rum'un ismiyle adlandırılmaktadır. Bunların bir kısmı aşağıda yer almaktadır.

Paradan'ın yaka, Markaki'nin yaka, Cimba'nın yaka, İpşomata, Çelenoz/Elenoz, Pilpi bağları, Kaçifi'nin damı, Karayanni, Belebendi bağı, Fudana, Kefela, Kostandara, Manol'un Dere, Maryola, Kaki, İpşomata, İstati, Kalemna, Feka, Ako, Sovala, Dadani, Burbuli vb.

Bazı tarla ve arazi isimleri Türkçe olmakla birlikte, anlamları dikkate alındığında bu tarlaların söz konusu dönemde Rumlara ait oldukları ya da bazı arazilerde Rumların yaşadıkları anlaşılmaktadır. **Gavurun Ora, Sarı Gavurun Ora, Kislecik, Kisle yanı, Manasır, Manastır vb.** Kilise kavramının halk arasında "kisle"ye dönüştüğü dikkat çekmektedir. Aynen Manastır'ın "manasır"a dönüşmesi gibi.

Yukarıda yer alan tarla ve arazi isimlerine bakınca bazı özellikler dikkat çekmektedir. Dönemin hakim ürününün üzüm olduğu ve Rumların bölgede yoğun bir bağcılık faaliyeti sürdürdükleri bilgisini bu yer ve arazi isimleri de desteklemektedir. Bölgede uzun zamandır bağcılık yapılmadığı halde bu şekilde anılan çok sayıda arazinin bulunması örneğinde olduğu gibi. Türkçe "yaka" kelimesi ile tanımlanan bazı araziler, önemli ölçüde yamaç bölgelerdeki arazilerin bağ terasları haline getirilmesinin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Germiyan köyü ve çevresindeki arazi isimleri arasında, bazılarının Kilise ve manastır gibi dinsel mekanlarla ilgili olması dikkat çekicidir. Bu da söz konusu dönemde Rumların sadece Reisdere köyü ve çevresinde değil, araziye dağılmış bir şekilde yaşadıklarını, tarım ve hayvancılık yaptıklarını göstermektedir. Residere ile fiziki mesafesi çok uzak olan bazı arazilerde bağcılık faaliyeti gösteren Rumlar, buralarda mevsimlik yerleşimler de oluşturmuşlardır. Günümüzde Germiyan köyü sınırları içinde olan Güvercinlik, Narlıca ve Zeytincik olarak anılan bölgelerde Kilise ve manastır kalıntıları bunun kanıtıdır. Ayrıca halk arasında kuşaktan kuşağa aktarılan öyküler de buralarda Rumların yaşadığına şüphe bırakmamaktadır. Bağların yoğun olduğu yerlerde mevsimlik bağ damları inşa edilmiş, yaz aylarında buralarda kalan Rumlar ibadet ihtiyacı nedeniyle küçük bazı dinsel mekanlar da oluşturmuşlardır.

İsimlerin yanı sıra bugün halen varlığını sürdüren bazı mekanlar da geçmişin önemli kültürel izleri arasında sayılabilir. **Bağ terasları, üzüm sergi alanları, bağ damı kalıntıları, kilise kalıntıları vb.**

Fotoğraf: Bağ terasları ve üzüm sergi alanlarından biri

Germiyan köyünde bugün büyük çoğunluğu zeytinlik olarak kullanılan arazilerdeki terasların ve üzüm sergi alanlarının (üzümleri kurutmak için) varlığı, geçmişte burada bağcılığın çok yaygın olduğunu gösteriyor. Üzüm üretiminin yaygınlığı ve yoğunluğu 1895-96 Salnamesine de yansımış. Bağcılığın ileri düzeye ulaştığını gösteren bu bilgilere göre; Çeşme'de o yıl 4.512.000 kg. siyah üzüm, 6.204.000 kg. razakı ve 1.692.000 çekirdeksiz kuru üzüm üretildiği anlaşılmaktadır. (Ülker,1995) Kaymakam Hilmi Uran, bu durumu biraz da şaşkınlıkla şöyle ifade etmektedir: "Çeşme'nin hakim mahsulü üzüm, tütün ve

anasondu. Arazi küçük parçalar halinde idi. Bağların, şöyle uzaktan görünüşü bile, bunların tamamen insan emeğinin ve ihtimamının mahsulü olduklarını anlatıyordu: dağ, taş, bağ haline getirilmiş, seddelerle düzlükler meydana getirilerek oralara bağ kütükleri dikilmişti.” (Uran, 1959: s.67)

Arazilerin büyük bölümünün bağ üretimi için teraslamasının çok zor şartlarda gerçekleştiğini teras duvarları ve arazi içine toplanmış taş yığınlarının büyüklüğünden de anlamaktayız. Bunların varlığı günümüzde çeşitli öykülerle de beslenerek, o dönemde Rumların çok çalışkan ve becerikli insanlar olduğu yönündeki imajını sürdürmeye yaramaktadır. Dolayısıyla bu arazi duvarları ve taş yığınları, o dönemi yaşayan yaşlılardan dinlenen öykü ve değerlendirmeleri canlı tutmaya yarayan kültürel izler olarak varlığını sürdürmektedir.

Fotoğraf: Tarla oluşturmak için toplanmış ve aynı zamanda üzüm sergi alanı olarak da kullanılmış bir taş yığını.

Arazi isimlerindeki Rumca ve Rumlara ait tanımlamaların yaygın oluşu ve ayrıca bu arazilerin mekanda dağılımı dikkate alındığında, Rumların bu bölgeye (bu konudaki sınırlı kaynakta yer aldığı gibi), sadece büyük toprak sahiplerinin daveti üzerine gelmediklerini, büyük bir kısmının hazineye ait boş arazileri açarak, işlenecek hale getirdiklerini de göstermektedir.

2- Mutfaktaki Kültürel İzler

Kültür ve kültürel etkileşimi en iyi izleyebileceğimiz alanlardan biri de mutfaktır. Aynen Türk ve Yunanların komşuluk ilişkilerinin kültürel izlerini bir

kısmını mutfaktan yani yemeklerden izlemenin mümkün olduğu gibi. Bunlar arasında özellikle adı Rumca olan yemek türleri öne çıkmaktadır. **Kopanisti peyniri**, **glika**, **bazina**, **lobya** (kuru fasulye), **foskamilya** (ada çayı) ve **kufeta**(çerez ve şekerleme) ilk akla gelen Rumca yemek ve gıda isimleri. Pek çok yerde yaygın kullanımı olan kumpir ve radika (kara hidiba) da aynı kapsamdaki kelimeler arasındadır. Öte yandan mutfak eşyaları arasında **çukali** (göveç kabı), **kastanya** (zeytin veya peynir konan ahşap kap) ve **piron** (çatal) gibi örnekler de vermek mümkündür.

Kopanisti Peyniri

Mutfağa yansıyan kültürel miras ürünleri arasında en özel olanlardan biri Kopanisti peyniridir. Yunanca ezilmiş, dövülmüş peynir anlamına gelen bu peynir türü geçmişte Germiyan köyünde yaygın olarak üretilen ve tüketilen bir peynir türüydü.

Fotoğraf: Sakız adasında bir market vitrininde kopanisti peyniri.

Yöresel ve geleneksel özellik taşıyan bu peynir, özellikle Çeşme, Karaburun Yarımadasında ve Egedeki Yunan Adalarında rastlanan bir peynirdir. Daha ziyade el emeği ve özel bir beceri gerektiren kopanisti, tadının acı olması ve ağır aromasıyla daha çok yerel tüketime yönelik bir gıda türü özelliği taşımaktadır. Taze keçi lorunun günlerce karılması ile elde edilen kopanisti peyniri, bu yörede Rumlarla Türklerin kültürel etkileşiminin bir ürünü olarak

karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Rumların bölgeyi terk etmesiyle buraya yerleşen Balkan Göçmenlerinin yerleştiği köylerde (Reisdere, İldırı, Uzunkuyu gibi) kopanisti peyniri bilinmemektedir. Buna karşılık yüz yıl önce burada varlığını sürdüren yerleşik Türk köyleri olan Germiyan, Zeytinler ve Kadıovacık'ın yanı sıra Karaburun'un birçok köyünde geleneksel bir tat olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türklerin kopanisti yapımını söz konusu dönemde Rumlardan öğrendiği daha güçlü ihtimaldir. İsminin Rumca olması ve Yunan Adalarında (Samos/Sisam, Hios/Sakız, Mikanos vb.) daha geniş alanda var olması bu iddiayı desteklemektedir. Ancak bu peynir o kadar ortak bir tat haline gelmiş ki, zaman zaman Çeşme'den Sakız adasına ihraç edilmiş veya buraya Sakız adasından gelen Rumların aradığı bir ürün olmuştur. Bugün de halen Sakız adasından kopanisti alan Türkler olduğu gibi Çeşme ve Karaburun'dan kopanisti sipariş eden Rumlar bulunmaktadır.

Fotoğraf: Germiyan köyündeki bir tezgahta kopanisti peyniri

Glika

Glika, Yunanca tatlı anlamına gelmektedir. Bu adla Germiyan köyünde yapılan iki tatlı türü vardır. Biri kurabiye şeklindedir. Diğeri ise, yine un ve üzüm

şırası ile yapılan bir tatlı türüdür. Glikanın bu türünün daha çok bağ bozumu ve pekmez yapımı dönemine özgü bir tatlı olduğu bilinmektedir. Daha önceleri adeta geleneksel bir tatlı olan glika, bağların ortadan kalktığı ve pekmez yapımı geleneğinin de unutulmaya yüz tuttuğu günümüzde çok az kişinin hatırladığı bir tatlı türü haline gelmiştir.

Fotoğraf: Glika

Bazina (hem yemek hem de tatlı türü)

Bazina da adından dolayı Rumlardan kalma bir yemek olarak bilinir. Bazina, hamur üzerine önceden pişirilmiş etli bamyanın konması ile yapılan türünün yanı sıra aynı hamurun üzerine üzüm pekmezi dökülerek elde edilen tatlının da adıdır.

Fotoğraf: Bamyalı ve pekmezli bazina yemeği

Bu örneklerin dışında Türklerle Rumların komşuluk ilişkisinin kültürel mirası olarak görülebilecek bazı meyve ve hayvan türleri de bulunmaktadır. Sakız inciri, Sakız koyunu ve razakı üzümü bunlara örnek verilebilir. Bu incir ve koyun cinsinin Sakız adasından gelip buraya yerleşenler tarafından Çeşme ve yöresine getirildiği kabul edilmektedir.

3- Mekan, Ev Eşyası ve Giysi İsimlerindeki Rumca İsimler

Arazi isimleri dışındaki diğer bazı mekân, giysi ve eşyalara yönelik Rumca ifadeler de geçmiş dönemin ürünü olarak uzun süre varlığını sürdürdüğü gibi birçoğu içinde çeşitli öykü ve hatıraları da barındırmıştır. Germiyan köyünde

Rumca isimli bazı mekan, giysi ve eşyalar arasında **kasarya** (mandıra), **travaka** (bağ ve bostanda yatmak ve zarar verecek hayvanları gözetmek için yapılmış ranza), **pindi** (evin girişindeki küçük alan ve bazen mutfak ya da lavaboyu içeren alan), **paneri** (sepet), **kıramandala** (tütünleri kurutmak için kullanılan sergi yeri), **pendo** (altın takı, beşi bir yerde), **ıspablu** (ip), **kalakurya kilimi**, **sako** (çuval, torba), **kokomisa** (kadınların gece kıyafeti/kısa etekli iç çamaşır) , **setre** (çeket), **podya** (işte kullanılan kadın kıyafeti), **bori** (kadınların yaz aylarında işe giderken kullandıkları başlık) ve **kokuleta** (başlık) gibi örnekleri sayabiliriz.

Köyde hayvancılık oldukça azaldığı için artık mandıra ile ilişkiler oldukça sınırlı olup kasarya kelimesi pek kullanılmamaktadır. Tütüncülüğün bölgede sona ermesi ile kıramandala isminin de unutulmaya yüz tuttuğunu söyleyebiliriz. Aynı durum kokuleta, kokomisa ve ıspablu gibi kelimeler için de geçerlidir.

Travaka ise bağ ve bostanları geceleri zararlı hayvanlara karşı korumak için kullanılan bir araç olduğu için az da olsa günümüzde kullanımı sürmektedir. Bağcılık oldukça az olduğu halde, travakalar günümüzde daha çok kavun ve karpuz tarlalarına kurulmaktadır.

Travaka

Fotoğraf: Germiyan köyünde bir travaka

Mübadele ile oluşan diğer komşu köylerde de bostan beklemek için aynı araç kullanılmaktadır. Ama örneğin Nohutalan ve Uzunkuyu gibi Balkan göçmeni köylerde buna travaka yerine kerevet adı verilmektedir. Bu da bize travaka isminin Rumlarla komşuluk ilişkisinin ürünü olarak Germiyan köyünde kullanılmaya başladığını göstermektedir.

Bazı ev eşyaları da yine söz konusu dönemin ürünü olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Eşyaların geçmişle kurulan ilişkide çok önemli sembolik değerleri olduğunu biliyoruz. Çünkü Bilgin'in de ifade ettiği gibi eşyanın bir geçmişi, anı ve geleceği vardır ve bir geçmiş olarak eşya, maddi ve sosyal dünyayla ilişkili deneyimlerimizi ve anılarımızı temsil eder. Yine O'na göre eşyalar, belleğimizin vücut bulduğu bellek yerleri olup, hafıza mekânlarıdır.(Bilgin, 2013:s.100-101) Dolayısıyla eşyalar sadece bizim gündelik kullanımımıza veya bulunduğumuz yeri süslememize yaramazlar. Aynı zamanda insan öykülerini de üzerlerinde barındırırlar. Günümüz tüketim toplumunda eşyaların kullanım süreleri ve toplumsal hafızadaki ömürleri oldukça kısalmış olsa da kuşaktan kuşağa miras olarak geçen bazı eski eşyaların çeşitli anıları temsil etme gücüne sahip olduklarını söyleyebiliriz.

Bu çerçevede Germiyan köyünde bazı ev eşyalarının da yüz yıl öncesinden çeşitli hatıraları ve olayları günümüze taşıdıkları için birer kültürel miras özelliği taşıdıklarını söyleyebiliriz.

Rum malı olduğu bilinen bu eşyalar arasında özellikle ev ve mutfak eşyalarının öne çıktığını görmekteyiz. Bazı halı, kilim, tabak, kase ve kadeh gibi eşyaların önemli bir kısmı antikacılar tarafından köylülerden satın alınmış olmakla birlikte halen Germiyan köyünde korunan ve kullanılan, yüz yıl öncesini bugüne taşıyan eski ev eşyalarına rastlamak mümkündür.

Aşağıdaki fotoğrafta görülen Kalakurya kilimi, üzerindeki tarihle bize 1914 yılında üretildiğini anlatıyor. Muhtemelen bu tarihin üzerinde yer alan harfler de bu kilimi üreten kişinin ismi ve soyadının baş harfleri olsa gerek.

Fotoğraf: Germiyan köyünden bir kalakurya klimi.

Kilim veya diğer ev eşyalarının bugüne taşıdıkları hatıra ve hikayeler halen köyün toplumsal hafızasında tüm canlılığı ile varlığını korumaktadır. Gündelik dildeki Rumca kelime kullanımı giderek yok olmaya yüz tutsa da bu eşyalar üzerinden aktarılan olay ve öyküler kuşaklar boyunca sürmektedir.

Rum malı olduğu bilinen bu eşyaların neredeyse yüz yıl öncesinden günümüze taşıdığı en dramatik hikayelerden biri pulaşka olayıdır. Pulaşka kelimesi, Germiyan Köyünde yağma, ganimet gibi bir anlamda kullanılmaktadır. Tarihsel olarak işaret ettiği olay özetle şudur: 1922 Eylül ayında Türk Ordusundan bir tabur asker Çeşme'ye doğru ilerlerken, bir gece Germiyan köyünde konaklarlar. Ertesi sabah da Reisdere köyüne baskın yaparak Rumları yok ederler. Askerler Türk köylülere boşaltılan Rum köylerindeki evlerde bulunan eşyaları üç beş gün içinde alabileceklerini söylerler. Germiyanlılar da at, eşek sırtında taşıyabildikleri bazı eşyaları Rumlardan boşalan evlerden toplamaya başlarlar. İşte bu olay "pulaşka" olarak anılır. Dolayısıyla o evlerden toplanan ve bugüne kadar gelen bazı eşyalar o dönemin olaylarını hafızamızda korumaya yardımcı olmaktadır.

Tabii ki buna eşlik eden daha başka dramatik ve hüzünlü hikayeler de "pulaşka"ya eşlik eder. Köylüler o akşam Germiyan'da kalan Mürsel Bakü Paşaya adeta yalvarırlar. "Paşam onlar bizim komşularımız. Yunan Ordusu buraya girdiğinde bizi korudular. Siz de onlara zarar vermeseniz vb." gibi sözlerle merhamet isterler. Ama Bakü Paşa, köylülere, "Merhamet edemeyiz. Sonra siyaseten sıkıntı yaşarız." karşılığını verir. Sadece Yunan Ordusu

bölgeye girince bölgedeki Türkleri korumakta rol oynayan İsmati adlı bir Rum'a bir belge verilerek bölgeyi terk etmesi sağlanır.

Bu ve benzeri pek çok hatıra ve öyküyü kuşaklar boyunca bize kalakurya kilimleri, yoğurt kaseleri, tabaklar ve kadehler taşır. Onların yok olması, söz konusu hatıra ve olayların toplumsal hafızamızdan silinmesi tehlikesini de beraberinde getirmektedir.

Fotoğraf: Pulaşka sırasında (Eylül 1922) elde edilen mutfak eşyalarından örnekler

4- Gündelik Yaşamda Yaygın Olarak Kullanılan Diğer Bazı Rumca Kelimeler

Ayrı köylerde de olsa Rumlarla Türkler arasında ticaret ve tarla komşuluğunun olması, aynı zamanda bir kültürel ilişki anlamına gelmektedir. Ayrı diller kullanmaları veya ayrı inançlara sahip olmaları kültürel etkileşimi tamamen engelleyebilecek bir unsur değildir. Bu yüzden bazı geleneklerin, yemeklerin ve gündelik dilin karşılıklı olarak birbirinden etkilendiğini söyleyebiliriz. Rumların Türklerden ve Türklerin de Rumlardan bazı kültürel unsurları almaları kaçınılmazdır. Bu kültürel etkileşimin izini en yaygın bir şekilde gündelik dilde bulmak mümkündür. Bir süre öncesine kadar Germiyan köyünde yaşlıların kullandığı kelimelerden bazı örnekler aşağıda yer almaktadır.

Kokomira (zavallı), **kokana** (ev kadını), **nokakira/nikokira**/hamarat ev kadını, **putana** (işveli, hafif meşrep kadın), **kurana** (beceriksiz), **pinti** (cimri), **kofti** (önemsiz), **staratsız** (Suratsız, asık suratlı), **pallo** (yaşlı), **kufala** (sağır/az işiten), **ermo**, **pirina** (zeytin posası), **kavalina** (eşek ve at gübresi), **kuçelya** (köpek pisliği), **kopil** (küçük hayvan yavrusu), **posata** (üzüm kurutma sırasında üzümlerin bandırıldığı sıvı karışım), **aftos piyos** (duyarsızlık), **kilizma** (normalden derin çift sürme/devirme), **piti**(kadın cinsel organı), **pulaşka** (ganimet/yağma)

Burada örnekleri verilen kelimelerin bir kısmının başka bölgelerde de kullanıldığı söylenebilir. Pinti, kopil ve kofti gibi. Buna yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz sako, setre, kumpir ve lobyayı da ekleyebiliriz. Bu anlaşılır bir şeydir. Çünkü İzmir gibi çok kültürlü bir şehirde farklı farklı diller kullanılıyordu. Bunların bir kısmı da sonra kalıcı hale geldi. İzmir Rumcası olarak da anılan ve uzun yıllar İzmir’de ticaret ve sosyal hayatta kullanılan bir dilin bugüne kadar bazı izlerini görebilmekteyiz. İzmir Rumcası, Smyrneika (ya da Smyrniotika) eski İzmir’in günlük hayatında kullanılan, Yunancanın Sakız adası lehçesine benzeyen bir dil olarak tarif edilmektedir. Bu dilin farklı kaynaklardan beslenen dillerin kaynaşmasının bir sonucu olduğu ve dolayısıyla köken olarak farklı dillerden beslendiği ileri sürülmektedir. (Galdeis, 2012) Bu nedenle İzmir Rumcası, içinde Türkçe, Rumca, İtalyanca, Fransızca ve diğer Batı dillerinden unsurlar taşımaktadır. (Demirtaş, 2012) Sonuç olarak geçmişten günümüze taşıdığımız bazı kelimelerin İzmir Rumcasının ürünü olduğu da söylenebilir.

Bu çalışma, bir dilbilim ya da etimolojik çalışmadan ziyade kültürel miras ve toplumsal hafıza perspektifine sahip olduğu için, kelimelerin kökenine değil, kullanılma biçimine ve çağrışımlarına odaklanmaya gayret edilmiştir. Onun için burada hangi kelimelerin hangi dilden geldiği üzerinde durulmamıştır. Örneğin “kufeta”nın kökeni İtalyanca, “kokana”nın kökeni ise Romanca olduğu halde, bu kelimeleri Türkler, Rumlardan öğrendiği için Rumca olarak algılamaktadır. Ve burada etimolojik anlamda kökenin bir öneminin olmadığı varsayılmıştır.

Sonuç olarak ele aldığımız inceleme, yerel bir nitelik taşımakla birlikte kültürel etkileşim, toplumsal hafıza ve kültürel miras konusunda bir değerlendirmeye olanak verecek özelliklere sahiptir. Bu nedenle hem bu kavramların değerlendirilmesinde hem de kültürel etkileşimin ürünü olan bazı kültür unsurlarının kayıt altına alınması anlamında bir işlev görebilir.

Kaynakça

- BALTAZZİ, A. GALDİES, G. Poulimenos, G. 2012, *A Lexicon of Smyrneika-İzmir Rumcası Sözlüğü*, İzmir: Ticaret Odası yayını.
- BAYKARA, T., 1995, "Anadolu'nun XV ve XVI. Yüzyıllardaki Dış Ticaret Kapısı: Çeşme", *I. Uluslararası Çeşme Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Çeşme: Çeşme Belediyesi Kültür Yayını.
- BEYRU, R., 1995, "Çeşme Yöresinde 1880'li Yıllarda Oluşan Bir Deprem dalgası", *I. Uluslararası Çeşme Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Çeşme :Çeşme Belediyesi Kültür Yayını.
- BİLGİN, N., 2013, *Tarih ve Kolektif Bellek*. İstanbul: Bağlam.
- URAN, H., 1959, *Hatıralarım*. Ankara: (Yayınevi belli değil)
- ÜLKER, N., 1995, "Aydın Vilayet Salnamelerine Göre XIX. Yüzyılın Sonlarında Çeşme Kazası", *I. Uluslararası Çeşme Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Çeşme: Çeşme Belediyesi Kültür Yayını.